מערך שיעור גמרא | מסכת בבא מציעא, דף כב ע"ב - כג ע"א

כריכות ברשות הרבים: סימן שנדרס, ומקום כסימן

קהל יעד: כיתות ז'-ט' · משך: 45 דקות · נלווה: דף עבודה לתלמיד · שיעור 3 מתוך 3

מקורות מאתר ספריא: גמרא, מהדורת וויליאם דוידסון (ניקוד: דיקטה); רש"י, דפוס וילנא; שולחן ערוך, דפוס למברג; רמב"ם, תורת אמת.

מטרות השיעור

- התלמידים יבינו את המושג "סימן העשוי לידרס" ויציגו את מחלוקת רבה ורבא: האם סימן שעלול להימחק ברגלי העוברים ושבים עדיין נחשב סימן.
- התלמידים יכירו את המושג "מקום הוי סימן": המקום שבו נמצא החפץ יכול לשמש סימן, ויבינו מה פירוש "מכריז מקום" (רש"י).
- התלמידים יעקבו אחרי קושיא ותירוץ: הברייתא על כריכות ברשות היחיד, וכל אמורא מתרץ אותה "לטעמיה".
- התלמידים יכירו את סיכום ההלכה של רב זביד משמיה דרבא ואת הפסק ברמב"ם ובשולחן ערוך.

מהלך השיעור בקצרה

שלב	מה עושים	זמן
1	פתיחה: מדבקת שם בבוץ	5 דקות
2	"סימן העשוי לידרס": רבה ורבא	12 דקות
3	הקושיא מכריכות ברשות היחיד: "מכריז מקום"	13 דקות
4	הלכתא: סיכום ההלכה של רב זביד	8 דקות
5	סיכום, הלכה למעשה ודף עבודה	7 דקות
	סה"כ	**45 דקות**

ציוד: לוח, דף עבודה לכל תלמיד. חשוב: כותבים על הלוח את שני השמות בבירור, **רַבָּה** (בה"א) ו**רָבָא** (באל"ף). אלה שני אמוראים שונים.

פתיחה (5 דקות): מדבקת שם בבוץ

מציגים מקרה: **ביום גשום מצאתם באמצע המדרכה מחברת. על הכריכה יש מדבקה עם שם, אבל המחברת שוכבת במקום שכולם דורכים בו, והמדבקה כבר מלאה עקבות בוץ.** שואלים: האם המדבקה עדיין "סימן"? ואם המחברת הייתה נשארת שם עוד שעה?

מקרה שני: **מצאתם כדור בפינה של חצר סגורה, ליד הדלת של משפחה מסוימת.** בכדור אין שום סימן. האם המקום עצמו יכול לעזור לגלות של מי הכדור?

> היום נלמד שתי מחלוקות בין **רבה** ל**רבא**: (1) **סימן העשוי לידרס**: סימן על חפץ שמונח במקום שאנשים דורכים בו, ולכן הסימן עלול להימחק. (2) **מקום**: האם המקום שבו נמצא החפץ נחשב סימן.

שלב א (12 דקות): "סימן העשוי לידרס"

מזכירים: במשנה (שיעור 1) למדנו "כְּרִיכוֹת בִּרְשׁוּת הָרַבִּים", הרי אלו שלו. כריכות הן עומרים קטנים של שיבולים (רש"י). הגמרא שואלת: האם זה גם כשיש בכריכות סימן?

גמרא, בבא מציעא כב ע"ב

כְּרִיכוֹת בִּרְשׁוּת הָרַבִּים – הֲרֵי אֵלּוּ שֶׁלּוֹ. אָמַר רַבָּה: וַאֲפִילּוּ בְּדָבָר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ סִימָן. אַלְמָא קָסָבַר רַבָּה: סִימָן הֶעָשׂוּי לִידָּרֵס לָא הָוֵי סִימָן. רָבָא אָמַר: לֹא שָׁנוּ אֶלָּא בְּדָבָר שֶׁאֵין בּוֹ סִימָן, אֲבָל בְּדָבָר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ סִימָן חַיָּיב לְהַכְרִיז. אַלְמָא קָסָבַר רָבָא: סִימָן הֶעָשׂוּי לִידָּרֵס הָוֵי סִימָן.

רש"י, ד"ה העשוי לידרס

העשוי לידרס - שהמקום שהוא שם רגיל בדריסת בני אדם והחפץ נמוך ונוח לידרס:

	רבה	רבא
כריכות ברשות הרבים	של המוצא, "ואפילו בדבר שיש בו סימן"	של המוצא, רק "בדבר שאין בו סימן"
סימן העשוי לידרס	"לא הוי סימן": הבעלים יודעים שהסימן יימחק, ומתייאשים	"הוי סימן": חייב להכריז
המחברת מהפתיחה	של המוצא	חייב להכריז

טיפ למורה: שואלים את התלמידים: מה ההיגיון של רבה? (הבעלים חושבים: "הסימן שלי כבר נמחק ברגלי העוברים, לא אוכל להוכיח שזה שלי", ולכן מתייאשים.) ומה ההיגיון של רבא? (כל עוד הסימן קיים בפועל, אפשר לזהות את החפץ.) מבקשים מכל זוג לבחור צד ולתת נימוק אחד.

שאלה לכיתה: הגמרא מוסיפה ש"איכא דמתני להא שמעתא באנפי נפשה": יש מי שלמד את המחלוקת כעיקרון כללי, לא רק על כריכות. תנו דוגמה נוספת לסימן העשוי לידרס.

שלב ב (13 דקות): הקושיא מכריכות ברשות היחיד

גמרא, בבא מציעא כב ע"ב

תְּנַן: כְּרִיכוֹת בִּרְשׁוּת הָרַבִּים – הֲרֵי אֵלּוּ שֶׁלּוֹ, בִּרְשׁוּת הַיָּחִיד – נוֹטֵל וּמַכְרִיז. הֵיכִי דָּמֵי? אִי דְּלֵית בְּהוּ סִימָן, בִּרְשׁוּת הַיָּחִיד מַאי מַכְרֵיז? אֶלָּא לָאו דְּאִית בְּהוּ סִימָן, וְקָתָנֵי: בִּרְשׁוּת הָרַבִּים – הֲרֵי אֵלּוּ שֶׁלּוֹ. אַלְמָא סִימָן הֶעָשׂוּי לִידָּרֵס לָא הָוֵי סִימָן, תִּיוּבְתָּא דְּרָבָא!

מפרקים את הקושיא בשלבים, על הלוח: (1) הברייתא אומרת: כריכות ברשות הרבים שלו, ברשות היחיד **נוטל ומכריז**. (2) אם אין בכריכות סימן, על מה בדיוק יכריז ברשות היחיד? הבעלים לא יוכלו להוכיח שהן שלהם! (3) מכאן שיש בהן סימן. ובכל זאת ברשות הרבים הן של המוצא. (4) מסקנה: סימן העשוי לידרס לא הוי סימן. זו "תיובתא דרבא".

גמרא, בבא מציעא כב ע"ב

אָמַר לָךְ רָבָא: לְעוֹלָם דְּלֵית בְּהוּ סִימָן, וּדְקָא אָמְרַתְּ בִּרְשׁוּת הַיָּחִיד מַאי מַכְרֵיז? מַכְרֵיז מָקוֹם. וְרַבָּה אָמַר: מָקוֹם לָא הָוֵי סִימָן. דְּאִיתְּמַר: מָקוֹם, רַבָּה אָמַר: לָא הָוֵי סִימָן, וְרָבָא אָמַר: הָוֵי סִימָן.

רש"י, ד"ה מכריז מקום

מכריז מקום - ואינו מכריז שם האבידה אלא שם המקום מי שאבדה ממנו אבידה במקום פלוני יבא ויאמר מה איבד וזה בא ואומר אבדתי שם חפץ פלוני:

רבא עונה: הכריכות באמת בלי סימן, ומה שמכריזים ברשות היחיד הוא את **המקום**. המוצא לא אומר "מצאתי כריכות", אלא "מי שאיבד משהו במקום פלוני, יבוא ויאמר מה איבד". הבעלים יודעים איפה הניחו אותן, והמקום הוא הסימן שלהם. רבה, לעומתו, סובר ש"מקום לא הוי סימן", וכך נוצרה מחלוקת שנייה.

הרחבה: בהמשך (כב ע"ב - כג ע"א) הגמרא מראה שכל אמורא מסביר את הברייתא כולה "לטעמיה" (לפי שיטתו). לרבה: ברשות הרבים הכריכות שלו "דמדרסא", כי הסימן נדרס. לרבא: הן שלו "דמינשתפא", כי הן מתגלגלות ברגלי אדם ובהמה (רש"י: "ואינה נמצאת במקום שנפלה תחילה"), וממילא אין כאן סימן של מקום.

שאלה לכיתה: למה ברשות הרבים המקום לא יכול לשמש סימן, וברשות היחיד הוא כן יכול? (ברשות הרבים הכריכות זזות ומתגלגלות, ואנשים רבים מניחים שם דברים. ברשות היחיד הן נשארות במקום שהבעלים הניחו.)

שלב ג (8 דקות): "הלכתא", הסיכום של רב זביד

גמרא, בבא מציעא כג ע"א

וְאָמַר רַב זְבִיד מִשְּׁמֵיהּ דְּרָבָא: הִלְכְתָא, כְּרִיכוֹת בִּרְשׁוּת הָרַבִּים – הֲרֵי אֵלּוּ שֶׁלּוֹ. בִּרְשׁוּת הַיָּחִיד, אִי דֶּרֶךְ נְפִילָה – הֲרֵי אֵלּוּ שֶׁלּוֹ, אִי דֶּרֶךְ הַנָּחָה – נוֹטֵל וּמַכְרִיז. וְזֶה וָזֶה בְּדָבָר שֶׁאֵין בּוֹ סִימָן, אֲבָל בְּדָבָר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ סִימָן – לָא שְׁנָא בִּרְשׁוּת הָרַבִּים וְלָא שְׁנָא בִּרְשׁוּת הַיָּחִיד, בֵּין דֶּרֶךְ נְפִילָה וּבֵין דֶּרֶךְ הַנָּחָה – חַיָּיב לְהַכְרִיז.

קוראים יחד ומארגנים את ההלכה בטבלה על הלוח (ראו בסיכום). שאלה מנחה: לפי סוף המימרה, "בדבר שיש בו סימן... לא שנא ברשות הרבים", כמי מהשניים הלכה בסימן העשוי לידרס? (כרבא: גם ברשות הרבים, שם הסימן עלול להידרס, חייב להכריז.)

רקע למורה: רש"י כאן מסביר ש"דרך נפילה" ברשות היחיד היא של המוצא כי "דליכא למימר מקום הוי סימן דהא לא ידע היכא נפיל מיניה": מי שהפיל חפץ בלי לשים לב לא יודע איפה הוא נפל, ולכן אין לו סימן של מקום.

סיכום (7 דקות)

כריכות	דרך נפילה	דרך הנחה
ברשות הרבים, בלי סימן	הרי אלו שלו	הרי אלו שלו
ברשות היחיד, בלי סימן	הרי אלו שלו (הבעלים לא יודע איפה נפלו)	נוטל ומכריז: המקום הוא הסימן
יש בהן סימן	חייב להכריז בכל מקום	חייב להכריז בכל מקום

הלכה למעשה:

- רמב"ם, הלכות גזילה ואבידה טו, ח: "וְאִם יֵשׁ בָּהֶן סִימָן נוֹטֵל וּמַכְרִיז שֶׁסִּימָן הֶעָשׂוּי לְדָרֵס הֲרֵי הוּא סִימָן", כדעת רבא.
- רמב"ם שם טו, י: כריכות ברשות היחיד דרך הנחה "חַיִּב לְהַכְרִיז שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁאֵין לָהֶם סִימָן הַמָּקוֹם סִימָן".
- שולחן ערוך, חושן משפט רסב, ט: "מצא כריכות קטנות של שבלים בר"ה הרי אלו שלו שהרי אין בהם סימן", וברשות היחיד דרך הנחה "חייב להכריז שאע"פ שאין בהם סימן המקום הוי סימן"; אלומות "בין ברשות היחיד בין ברשות הרבים נוטל ומכריז".

בדקות האחרונות מחלקים את דף העבודה. אפשר לתת את חלקים א ו-ב בכיתה ואת חלקים ג ו-ד כשיעורי בית.

שאלות לדיון

1. רבה סובר שכאשר הסימן עלול להימחק, הבעלים מתייאשים. האם זה מתאים למה שלמדנו בשיעור הקודם על יאוש? הסבירו.

2. איזה "סימן" שלכם (מדבקה, שם כתוב בטוש, צבע) עלול להימחק? איך אפשר לסמן חפצים כך שהסימן יחזיק?

3. מדוע בהכרזה על מקום המוצא אינו אומר מה מצא? מה היה קורה אילו היה אומר "מצאתי שלוש כריכות"?

4. בבית הספר יש "פינת אבדות". האם היא דומה ל"הכרזה"? מה הייתם משפרים בה לפי מה שלמדנו ביחידה?

נספח: תשובות לדף העבודה

חלק א: (1) לִידָרֵס (2) חַיִּיב (3) מָקוֹם (4) דְּמִינַּשְׁתְּפָא (5) דְּיַקִּירֵי (6) נְפִילָה (7) הַנָּחָה (8) סִימָן. המילה "אֲלוּמּוֹת" במחסן היא מסיחה ואינה נכנסת.

חלק ב: (1) סימן העשוי לידרס: רבה: לא הוי סימן; רבא: הוי סימן. (2) מקום: רבה: לא הוי סימן; רבא: הוי סימן. (3) למה כריכות ברשות הרבים שלו: רבה: כי הסימן נדרס ("דמדרסא"); רבא: כי אין בהן סימן, והן מתגלגלות ממקומן ("דמינשתפא"). (4) למה ברשות היחיד מכריז: רבה: יש בהן סימן שלא נדרס; רבא: מכריז מקום. (5) כמי ההלכה בסימן העשוי לידרס: כרבא (רב זביד; רמב"ם טו, ח).

חלק ג:

1. סימן על חפץ שמונח במקום שאנשים רבים דורכים בו, והחפץ נמוך, כך שהסימן עלול להימחק (רש"י).

2. רבה: לא הוי סימן, ולכן כריכות ברשות הרבים שלו אפילו כשיש בהן סימן. רבא: הוי סימן, והמשנה מדברת רק בכריכות בלי סימן.

3. הברייתא אומרת שברשות היחיד "נוטל ומכריז". אם אין בכריכות סימן, על מה יכריז? אלא שיש בהן סימן, ובכל זאת ברשות הרבים הן שלו. מכאן שסימן העשוי לידרס לא הוי סימן.

4. רבא עונה שהמוצא מכריז את המקום: "מי שאיבד משהו במקום פלוני יבוא ויאמר מה איבד". המקום הוא הסימן.

5. כריכות ברשות הרבים: שלו. ברשות היחיד: דרך נפילה שלו, דרך הנחה נוטל ומכריז. ואם יש סימן: חייב להכריז בכל מקום ובכל אופן.

חלק ד: שאלה פתוחה. כל תשובה מנומקת מתקבלת. בתשובה טובה יופיעו השאלות: האם השם על הכובע עוד קריא (סימן העשוי לידרס, וההלכה כרבא), והאם המקום (ליד הספסל בחצר הבית) יכול לשמש סימן.

בונוס: מודעה טובה נוסח "הכרזת מקום": "מי שאיבד משהו ליד הספסל בחצר, ביום שלישי, יפנה לחדר המורים ויאמר מה איבד." בלי לכתוב מה נמצא.